

Zonderlinge Gentse plaatsnamen

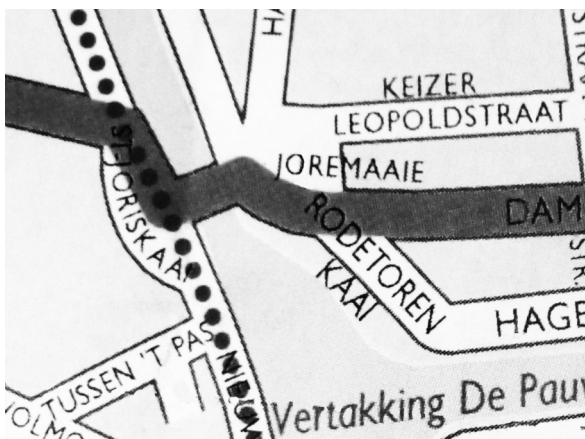
JOOREMAAIE: JORIS EN MAAIKEN AAN DE KEMELBRUG? VERGEET HET...

Luc Devriese

Tal van Gentenaren horen het in het spreekwoordelijke Keulen donderen als je het over de Joremaaie hebt, maar de ‘Kemelbrug’ die kennen ze wel. Jooremaaie is de officiële naam van het pleintje bij de licht bultige brug tussen de Dampoortstraat en de Steendam (afb. 1 en 2).

Afb. 1. Straatnaambord

Afb. 2. Detail van een hedendaags wegenplan. Donker: de verbinding Steendam – Dampoortstraat

Tot in de jaren 1700 werd de hele zone tussen de toenmalige Dampoort en de Leie bij de Steendam, opzij van het Spanjaardenkasteel, als Jooremaaiakens - of Joorismaatjensmeers (in diverse schrijfwijzen) aangeduid. Meers betekent een met gras begroeid overstromingsgebied. Dat kan kloppen want daar lag inderdaad een laaggelegen grasvlakte, waar een bouwverbod gold om militaire redenen. Voor een goede verdediging mochten de schutters vanuit de wallen van het naastgelegen Spaans Kasteel immers geen hoekjes buiten hun gezichtsveld weggestopt tussen bebouwing voorhebben. Dit minstens zover hun geschut reikte. Dat was hun 'schootsveld'. Hier moeten we nog aan toevoegen dat ook vroeger, toen de Sint-Baafsabdij nog floreerde, de hele zone tussen de abdij en het Nieuwland nagenoeg onbebouwd bleef, wellicht vooral omdat ze overstromingsgevoelig was en te ver buiten het centrum lag.

Geen Joris, zelfs geen Sint-Joris en zeker geen Maaiken

Joremaaië ... niet evident als naam. Judocus Steyaert gaf ter verklaring in zijn eerste populaire beschrijving van Gent (1857) een aandoenlijk volksverhaaltje ten beste, maar hij haastte zich wel er bij te vermelden dat hij het zelf onwaarschijnlijk vond.¹

Deze streek, eertyds buiten Gent, tusschen de Sint-Jorisbrug en de Sint-Baafsstede, gelegen, zou dien naam hebben van de eenvoudige echtgenooten, Joris en Maeye, die hier ene hut in zalige vrede bewoonden, toen Karel V daerby een kasteel ging bouwen, en nu ook dezen meersch eischte. Daer zy den Keizer hunnen meersch niet wilden afstaen, liet hy dien met geweld afnemen.. Doch bedenkende dat deze lieden daerdoor tot armoê zouden vervallen, gaf hy hun uit deernis of medelyden, een gedeelte van den meersch buiten de Dampoort, die sedert Deernisse wordt genoemd.

Een iets prozaïscher uitleg zoekt het volksetymologisch bij de klankgelijkenis met 'maameers': een meers die gemaaid werd en in het bezit zou (moeten) geweest zijn van een zekere Joris. Steyaert zelf hield het liever bij de schutters van de Sint-Jorispogilde, die (volgens hem) in de Sint-Jorispoort vergaderden en hun schietoefeningen hielden in de meers er net buiten. Zo kon men inderdaad ook de twee bestanddelen van de plaatsnaam met elkaar in verband brengen. De plek zou als maameers voor hooiwinning dienstig geweest zijn en dankzij dat regelmatig maaien goed bruikbaar als oefenterrein voor de schutterij.² Vandaar dus... Maar, klein hinderlijk detail: voor het gebruik van de Sint-Jorispoort door de gelijknamige pogilde zijn geen bewijzen voorhanden. Het vroegst bekende oefenterrein van die schutterij lag aan de Vijfwindgaten-

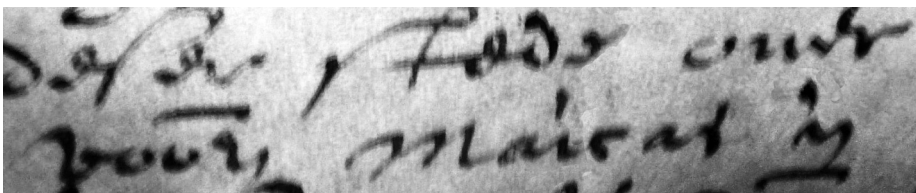
poort aan het einde van de Lange Violettestraat bij het (verdwenen) Sint-Jorishuis.³ De naam Jooremaai (en varianten ervan) is ook nog niet zo oud. Hij werd pas in de jaren 1600 - 1700 gemeengoed en toen was er al eeuwenlang absoluut geen sprake meer van enige activiteit van de Gilde in die omgeving.

We weten overigens evenmin waarom de poort tussen de Korte Steendam (nu Steendam) en de verdwenen Lange Steendam naar Sint - Joris genoemd werd. Was de Gilde daar actief voordat ze naar Vijfwindgaten trok? Een mogelijke uitleg zou ook kunnen zijn dat de poort of de brug over de Leie met een afbeelding van de heilige drakendoder en maagdenredder getooid was. Maar ook daarvoor ontbreken aanwijzingen. De vroegste vermeldingen van Sint-Joris in deze buurt betreffen de brug: Sinte Joorijsbrugghe (1390; maar eerder, in 1344: brugghe voer Sente Baves dam). Pas in 1418 duikt de Sente Joeris poerte op.⁴ Sint-Joris was overigens wel populair als poortnaam. We vinden er een in Antwerpen en in verschillende Franse steden (Lyon, Nancy, Vendôme), misschien vanwege het krijgshaftige, zeg maar gerust onverschrokken imago van de volksheilige?

Wellicht doen we er toch best aan simpelweg toe te geven dat we in het duister tasten omtrent de reden achter die naam voor brug en poort. Zelfs de (bijna) alwetende Dr. Gysseling († 1997) zwijgt er over als vermoord. Vermelden we nog dat de versterkte Sint-Jorispoort in de zestiende eeuw afgebroken werd, omdat ze een bedreiging vormde voor de keizerlijke dwangburcht, later Spanjaardenkasteel genoemd.

Sieur Maeykens of Maicas

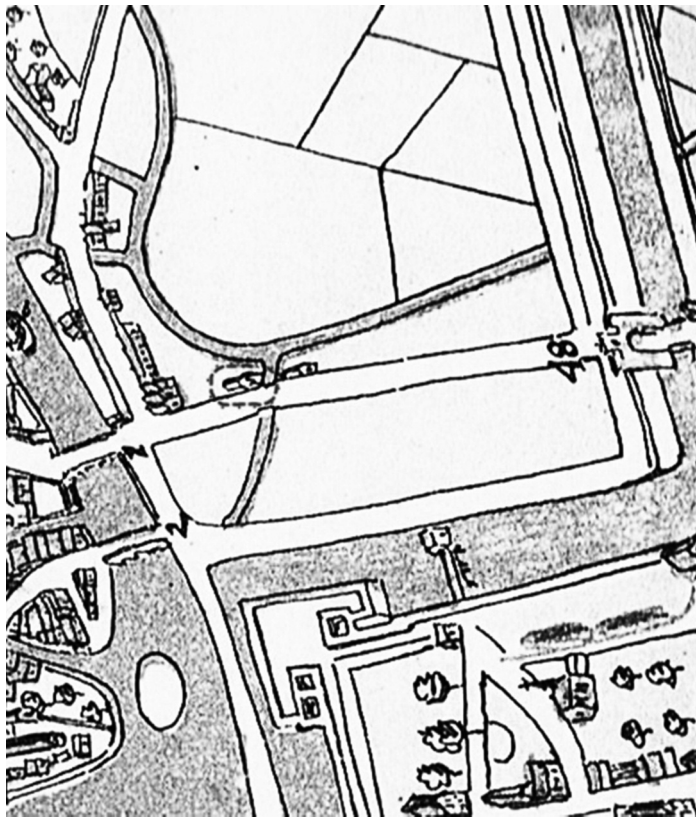
Hoe dan ook de poortnaam zit er voor niets tussen in de naamgeving. We moeten het elders zoeken. Een eerste serieuze aanwijzing vinden we bij Maurice Heins. Die vermeldt losweg (zonder een referentie aan te geven) een 'cabaret ende wandelinghe Signore Maeykenshuys' dat daar ergens in 1647 zou

Afb. 3. De goed leesbare woorden 'stede' en 'Maicas' in het stadscijnsboek aangelegd in de 16de eeuw (Stadsarchief Gent, reeks 152 nr. 12, f. 150).

gestaan hebben.⁵ De zeer secure (bouw-) politiemeester Justo Billet pende een paar decennia later in zijn dagboeken de plaatsnaam Sr. (Sieur) Maeykens meersch neer.⁶ Dat werd dan Jooris Maeykens, mogen we aannemen. Sieur was in de geschriften van toen de algemeen gebruikelijke titel voor heren van een zekere stand.⁷

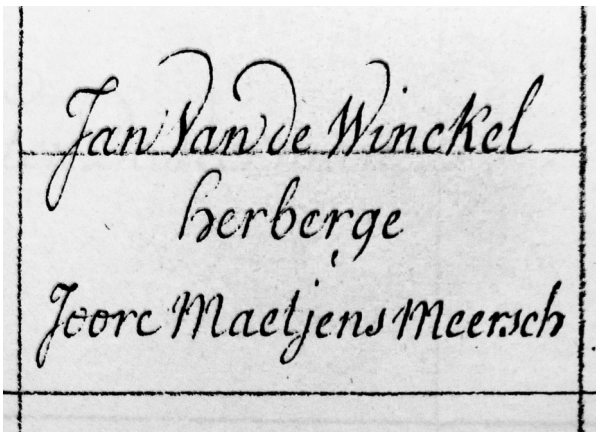
We vinden inderdaad in 1600 iemand met de ongewone en eigenaardig klinkende naam Domenicus Maicas die daar eigenaar werd van een huis op een grondperceel dat aan de stad Gent toebehoorde (afb. 3).⁸ Zijn voorganger Willem de Cnut werd er pas in 1580 actief op dit vroegere abdijterrein toen

Afb. 4. Het huis van signor Maicas links van de 'waterganc' onderdoor den Nieuwen Dam (tussen de Sint-Jorisbrug links en de toenmalige Dampoort bij de huidige Bastionstraat (nr. 48, rechts) ingetekend op een detail met de omgeving van de Ham op de kaart van Jacques Hoorenbault (1619) nagetekend door Armand Heins (DSMG). De Nieuwen Dam rechtover de Steendam is overdreven recht weergegeven. Onderaan: een gedeelte van het Spaans Kasteel met een goed herkenbaar bastion. Links twee bruggen: de Sint-Jorisbrug (bovenste) en er onder de Rodetorenbrug, later Pasbrug.

het calvinistisch stadsbestuur de gronden van religieuze instellingen systematisch aansloeg (confisceerde) en als stadseigendom in cijns gaf aan particulieren.⁹ We mogen aannemen dat het de Cnut was die er het huis bouwde dat we vanaf die tijd terugvinden in de ‘stadscijnsboeken’ (de boeken waarin de eigenaars van huizen op stadgrond ingeschreven werden). Het moet toen een heel nieuwe eigendom geweest zijn. In tegenstelling tot bijna alle andere confiscaties werd degene die ons hier aanbelangt niet ongedaan gemaakt nadat de calvinisten verdreven waren. Was Maicas een Spanjaard zoals zijn ongewone naam lijkt te suggereren? We weten het niet.

Het bewuste huis gelegen aan de Nieuwen Dam (de bochtige voorganger van de huidige Keizer Leopold- en Dampoortstraat) bleef ook het militaire bouwverbod trotseren. Het werd de herberg genaamd Joorismaykens waarvan talrijke vermeldingen te vinden zijn tot in de 19de eeuw. Dat huis en naam zo bekend werden kan wellicht verklaard worden doordat het lange tijd een van de slechts twee huizen was in de hele zone (afb. 4). Misschien wel merkwaardig is het feit dat het Gentse dominicanenklooster in 1621 eigenaar werd van de herberg. Op een ons onbekend tijdstip verhuisde de herbergnaam naar een ander huis in de buurt (afb. 5).¹⁰

Afb. 5. De herberg in de ‘nieuwe’ boeken van het ‘huisgeld’ (huistaks) uit de jaren 1780 (Stadsarchief Gent, reeks 153/1 nr. 201bis, wijk F ‘huisnummer’ 356).

Sint-Jorisbrug, alias Kemelbrug.

Dit meest opvallende element aan de Jooremaaie, de metalen kemelbrug, officieel Sint-Jorisbrug (afb. 6), werd gebouwd in 1907 - 1909 en is eigendom van de stad Gent. Ze bestaat uit één grote en brede (35 m.) overspanning.

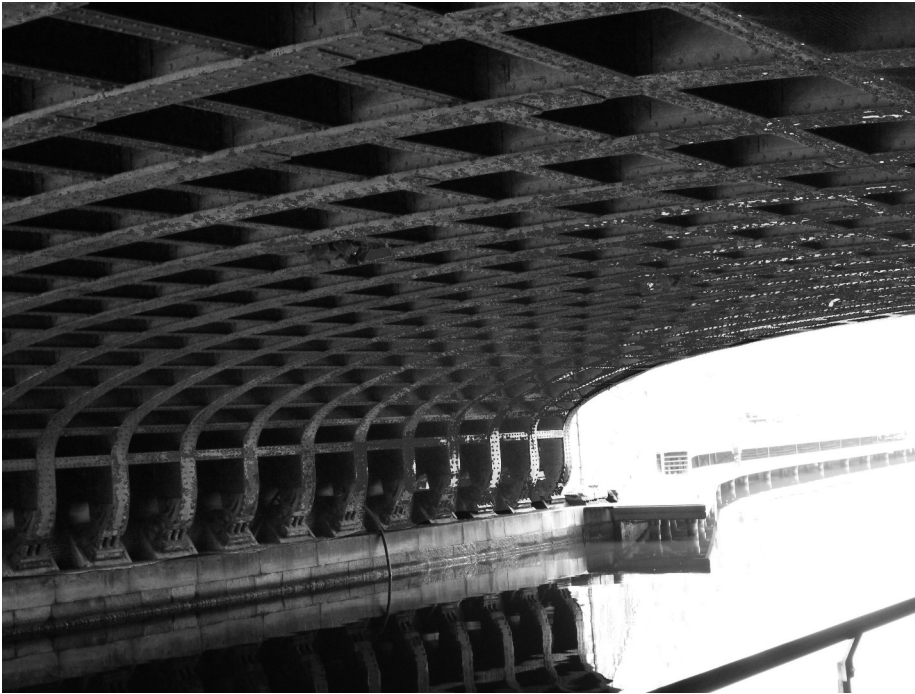

Afb. 6. De officiële naam van de brug anno 2014.

Hoe komt die aan zijn eigenaardige vorm? Om te beginnen: vanwaar de kemelbult? In die tijd was er nog heel wat binnenscheepvaart op de Leie. Tot dan toe waren de vele Gentse bruggen, althans deze die schepen moesten doorlaten, draai- of ophaalbruggen, maar in de eerste jaren van de vorige eeuw opteerde men in enkele gevallen voor stenen constructies met hellingen en brugbogen die zowel permanent wegverkeer als scheepvaart mogelijk maakten. Toen werden over de Leie de Sint-Michielshelling met de Sint-Michielsbrug en de minder opvallende, maar toch gelijkaardige Minnemeersbrug gebouwd. En aan de Joremaaie werd het de 'Kemelbrug'. De brug is zeker een van de mooiste staaltjes van brugbouwkunst in Gent. Minder m'as tu vu dan de twee hier net vermelde, maar toch. Om je dat goed te realiseren, moet je er eens onderdoor fietsen of wandelen. Ondanks haar massiviteit is de constructie elegant en in al haar schoonheid indrukwekkend (afb. 7). Ze heeft wel wat van de zweepslagstijl, typisch voor de Art Nouveau van die tijd. Jammer genoeg wordt ze ontsierd door nutsleidingen aan weerskanten opzij van het brugdek vastgeklonken. Mede door haar 'bult' kon de Sint-Jorisbrug in 2009 gemakkelijk aangepast worden aan het toenemende fietsverkeer met een onderdoorgang voor fietsers. Het was de laatste schakel van een fietsveilige route die Merelbeke en Ledeberg met Wondelgem verbindt.

De brug is niet enkel 'bultig', ze is ook erg breed. Toen ze pas gebouwd was, waren de Gentenaars verbaasd over de grootte ervan. Dat waren ze niet gewoon. De in die tijd meestal niet erg bereisde inwoners meenden toen zelfs dat dit de breedste brug ter wereld was.¹¹ Daar komt nog bij dat ze excentrisch ligt tegenover de straten die ze verbindt. Normaal zou je ze rechtover de Steendam verwachten, maar ze ligt een tiental meter opzij. Een eerste reden hiervoor is dat ze de oude 'Korte' Steendam (de huidige Steendam) moest verbinden, niet met de aanzet van de 16de-eeuwse 'Nieuwen Dam' (nu Keizer Leopoldstraat),

maar met de laat-18de-eeuwse, iets meer naar het Spaans Kasteel toe gelegen kaarsrechte Dampoortstraat. Een tweede reden is dat de Sint-Jorisbrug twee, in feite zelfs drie bruggen verving: de oude Sint-Jorisbrug aan de Sint-Jorispoort bij de Steendam en de dubbele brug rechtover Tussen't Pas.¹²

Afb. 7. De prachtige brugconstructie, goed zichtbaar van op de onderdoorgang (2013).

De brug verbindt aldus twee straten die we, ondanks hun 'dam'namen, niet herkennen als dijkwegen: de Steendam (vroeger Korte Steendam) en de Dampoortstraat, opvolger van de 'Sente Baves Dam', later Lange, en nog later Nieuwe Steendam. Alles is er opgehoogd. De wegen zijn niet meer herkenbaar als dijken. Maar hoe dan ook, dankzij die dijkwegen valt de helling van de kemelbult aan de Joremaaije al bij al nog mee. Het straatniveau ligt immers al zoveel hoger dan de waterspiegel. Maar toch ... zeker in de tijd dat de voerlui hun paardenspannen en wagens vooruit moesten zien te krijgen over nat of glad hellend wegdek met de bult onmiddellijk volgend op de bocht, bleef het moeilijk. Een beetje aanloop was nodig. Daarom ook werd de brug zo breed gemaakt. Er moesten trouwens talrijke trams van de verdwenen (en ooit terug-

kerende?) lijn naar Sint-Amandsberg en de Darsen over passeren en die kunnen nu eenmaal geen rechte hoeken aan. Nu profiteren de talloze lijnbussen van de brede brug om 'hunnen draai' te nemen.

Noten

- (1). Steyaert, J. J., *Volledige beschrijving van Gent*, Gent, 1857, p. 300. Stadsarchivaris Victor Fris nam met het nodige voorbehoud de uitleg van Steyaert over en hij voegt er aan toe dat de Gilde nooit gebruik maakte van de poort. De meers ontleende er wel zijn naam aan, zo schrijft hij (Fris, V., *De oude straatnamen van Gent*, Gent, 1927, p. 96-97).
- (2). Zo voorgesteld in de reeks 'Zonder Naamstraat' (Het Volk, 30 jan. 1969; collectie Vliegende Bladen in het documentatiecentrum DSMG, Begijnhof, Sint-Amandsberg).
- (3). De Gilde bezat vanaf de jaren 1320 een schuttershof en een passantenhuis aan de Vijfwindgatenpoort, later ook een in volle stadscentrum: het Sint-Jorishof. Maar de kruisboogschuttersvereniging is ouder en moet voordien elders een oefenplaats gehad hebben. Misschien toch op de Joremaai? We weten het niet (Devriese, L., Het Sint-Jorishuis aan de Vijfwindgaten. Deel 1. In: *De Heraut*, 2010 nr. 2, p. 4-11).
- (4). Gysseling, M., *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*, Antwerpen, 1954, p. 75.
- (5). Heins, M., *Gand. Sa vie et ses institutions*, Gent, 1916-1920, deel II, p. 308.
- (6). In de lijsten van aantallen huizen per straat opgemaakt door Billet in 1662 (transcriptie in De Potter, F., *Gent van den oudsten tijd tot heden*, Gent, deel 1, p. 176. Er stonden toen vijf huizen in de 'Reke van Sr. Maykens meersch' (drie ervan bij de Ham).
- (7). Devriese, L., Dames en heren. In: *Van Mensen en Dingen*, 2012, jg. 10 nr.2, p. 40-54.
- (8). Stadsarchief Gent, reeks 152 nr. 12, f. 150. Met precieze plaatsaanduiding: de 'waterganc' in het oosten en de voorgevel aan de 'Dam' gericht naar het zuiden.
- (9). De hele zone was na de opheffing van de abdij in handen van het bisdom gekomen en dergelijke gronden werden zonder omwegen geconfisceerd door de calvinisten. Enkel in de buurt van de Ham bleven de 'nieuwe' stadscijnzen gecreëerd door het calvinistisch bewind bestaan. Cijnsgonden zijn gronden die tegen een vast bedrag door de grondeigenaar (meestal instellingen, hier de Stad) in gebruik gegeven werden aan (meest) particulieren die de grond mochten gebruiken, hetzij voor landbouw, hetzij voor bewoning. De huiseigenaren waren geen eigenaar van de gronden waarop hun huis stond, tenzij het een 'Vrij huis - Vrij erve' betrof).
- (10). Het huis in eigendom van de dominicanen (predikheren) kreeg het nummer Wijk F 356. De herberghe Joore Maetjens Meers is Wijk F nr. 400 in de 'nieuwe' boeken van het huisgeld opgemaakt ca. 1780 (Stadsarchief reeks 13 nr. 202).
- (11). Labyn, M., Uit de geschiedenis van de Gentse bruggen. De Sint-Jorisbrug. In: *Ghentsche Tydinghen*, 1991, jg. 20, p. 160.
- (12). Devriese, L., Een nieuwbouwwijk voor proleten aan de Dampoort (1782 – 1786). In: *De Oost-Oudburg, Jaarboek* 50, 2013, p. 82-104. De Tussenpasbrug bestond uit een stenen brug met stuw aan de overgang tussen de Leie en de Nederschelde en een houten draaibrug aan de toegang tot het Visserijkanaal gegraven in 1752. De rivier en het kanaal waren toen nog gescheiden door een nauwe strook land. Nu is dat de watervlakte van de Portus Ganda.